

Att lära sig jonglera med identiteter Om feminism och etnicitet inom kvinnorörelser

Hur ska vi hantera att vi är både lika och olika – och samtidigt undvika att någon får tolkningsföreträde? Författaren reflekterar över segregeringsmekanismer inom kvinnogrupper.

LEONOR CAMALIÉR

KATARINA: ...infödda [svenska] kvinnor vill ha... tolkningsföreträde, man vill ha första tjing på verkligheten, därför att Teresas tolkning av verkligheten och Zamiras tolkning av verkligheten, de är intressanta, men...

TERESA: Exotiska.

KATARINA: Ja, men de är inte... man kan lyssna på det och så, men...

TERESA: Men de gäller inte, när det... gäller..

LEONOR: Vad är de saker som kan göra dig riktigt irriterad?

ZAMIRA: Att kanske definieras ständigt och att inte släppas in riktigt... att alltid vara... den andra eller... i bakgrunden, liksom.

De inledande citaten är tagna ur en intervju som jag gjorde nyligen med tre medlemmar i en kvinnoförening verksam i en medelstor svensk stad. Teresa har latinamerikansk bakgrund, Zamira kommer från Afrika och Katarina är svenska. De tre har varit verksamma där i ett antal år. Det vi tillsammans resonerade om var de problem och glädjeämnen som är förknippade med att arbeta feministiskt i en – ur ett kulturellt och etniskt perspektiv – blandad grupp.

Avsikten med denna text är varken att göra en teoretisk genomgång av olika feministiska och postkoloniala inriktningar

eller att redovisa empiriska forskningsresultat. Jag vill snarare sätta en del *reflexion*er på papper om de dilemman som uppstår när etnicitet korsar kön inom ramarna för kvinnorörelsers kollektiva handlande. Men även om detta inte blir en teoretisk framställning, kommer jag att nämna några få feministiska eller postkoloniala författare som har fungerat som stöd för mitt tänkande. Inte heller blir denna text en själsrenande uppräkningslista av upplevda oförrätter, även om jag kommer att ge några exempel, men dessa erfarenheter (både mina och de intervjuade kvinnornas) har sporrat mig att tänka vidare. Ytterligare en drivkraft har varit det starkt upplevda behovet av att sätta teoretisk kunskap i relation till den kunskap som kommer från vår erfarenhet av feministiskt arbete inom kvinnorörelsen.

I min nyligen publicerade avhandling (Camauër 2000) studerade jag identitetsskapande processer i fyra nutida svenska kvinnoföreningar samt massmediers roll i dessa processer. Under arbetet med avhandlingen kunde jag konstatera att dessa grupper hade väldigt få kvinnor med invandrarbakgrund bland sina medlemmar samt att få invandrade kvinnor var aktiva under den studerade perioden (1994–1995). Jag vill dock inte vara alltför pessimistisk: dels är det antal grupper som ingick i min undersökning väldigt litet. Dels vet vi att en del invandrade kvinnor faktiskt är med och arbetar inom kvinnorörelsen, hur jobbigt och motigt detta än kan kännas ibland, hur nedvärderade, "patronized" eller oförstådda vi än kan tycka att vi blir. Det är viktigt att denna närvaro och dessa kvinnor inte osynliggörs. Vi, kvinnor med invandrarbakgrund, *finns redan* inom kvinnorörelsen, men vi måste bli många fler.

"Invandrare" och "invandrarkvinnor" är ord som används i vardagen. Men "invandrare" är ursprungligen ett byråkratiskt be-

grepp som betecknar personer som har fötts utomlands eller har åtminstone en förälder som inte är svensk. Att det svenska systemet använder sig av härstamningsprincipen, i stället för den territoriella, innebär att barn som föds här inte automatiskt blir svenska. De kan bli svenska medborgare om de ansöker om det. Enligt min uppfattning är denna konstruktion i det juridiska systemet en av de faktorer som bidrar till att dra gränser mellan befolkningsgrupper och att permanenta kategorier. Och problemet är att dessa gränsdragningar inte bara är juridiska och byråkratiska, utan också fungerar som stöd åt olika mytologier. Dessutom är det så att även om att begreppet "invandrare" i princip betecknar alla som är födda utomlands, syftar detta begrepp i praktiken oftast på personer som har sin härkomst utanför Europa, USA och några få andra länder.

Invandrarbegreppet har med rätta ifrågasatts, inte minst därför att det bibehåller och cementerar skillnader mellan invandrade personer och/eller invandrarbarn å ena sidan och svenskar å den andra, samtidigt som det osynliggör skillnader inom de invandrade grupperna. Problemet är alltså inte bara terminologiskt. Som en del lingvister har påpekat, gör vi saker med ord. Det vi i det här fallet gör med ordet invandrare kan beskrivas som att vi utesluter eller innesluter, inlemmar eller lämnar utanför, tar oss rätt att definiera den "andra" och, till råga på allt, definiera "henne" genom grova generaliseringar, som ofta är dåligt förankrade i verkligheten.

En del alternativa begrepp har föreslagits, till exempel "invandrade kvinnor" och "kvinnor med invandrarbakgrund", men även om dessa begrepp löser vissa problem, är de i sig fortfarande problematiska i det att de så att säga låser vårt fokus på *en* av de många om-

ständigheter som präglar våra liv: det faktum att vi är födda (eller är barn till personer som är födda) inom en annan kultur. Jag har inte funnit något bättre begrepp själv och kommer därför att använda dessa två.

Man skulle kunna säga att två av de viktigaste principerna för den andra vågens feminism (eller tredje, beroende på hur man räknar) var att det personliga är politiskt, och, mycket nära kopplat till detta, att vi måste bejaka och omvärdera våra erfarenheter samt utsätta dem för analys.

Betydelsen av analys och reflexion i både individuella och kollektiva former kan inte nog betonas. Vi får inte stanna vid att ventiler våra erfarenheter och upptäcka beröringspunkter mellan dem. För att förstå de krafter som formar nuet behöver vi koppla våra erfarenheter till vidare och mer abstrakta strukturer. Reflexion och självreflexion är något som vi redan sysselsätter oss med inom ramen för kvinnorörelsen.

Jag har själv, dels som föreningsmedlem, dels som "deltagande observatör" inom ramen för min forskning, varit med om många möten och samtal där en mängd personliga erfarenheter från till exempel partner- och familjerelationer och arbetslivet analyserades utifrån olika feministiska tolkningsramar. Det är inte alltid lätt, det är ofta smärtsamt att inse att någon vi älskar förtrycker eller exploaterar oss, eller att mina utsagor på jobbet väger lättare än andras, men vi måste fortsätta att göra det.

Aktuella debatter inom både kvinno-grupper och medier, liksom en del forskning, visar med stor tydlighet att kvinnorörelsen nu behöver rikta det självreflexiva kalejdoskopet mot sig själv, i förhållande till frågor som rör kön och etnicitet. Självreflexivitet är förstås ingen panacea, inget magiskt trollspö som kommer att förändra allt på en sekund,

men däremot en bra, ja, kanske den enda möjliga utgångspunkten om vi vill gå vidare från den situation där vi befinner oss idag, om vi så att säga vill expandera våra gränser.

Denna självreflexiva process kompliceras av att vi, var och en av oss, inte är bara en, utan flera. Uppfattningen att subjektet är decentrerat och mångfaldigt, har i sina extrema formuleringar (till exempel att subjektet är dött eller inte existerar) orsakat många diskussioner och tyvärr också, enligt min mening, onödig tidsförlost. Men denna abstrakta förståelse av subjektets decentring kan också uttryckas som att vi som individer har många olika kärnor eller identifikationer: som kvinnor och/eller människor; som yrkesmänniskor; som systrar, vänner, mammor och partners; som lesbiska, hetero- eller bisexuella; som svenskar eller medlemmar i någon etnisk eller kulturell minoritet; som feminister tout court eller feminister av den eller den kulören; som medborgare och... listan skulle kunna fortsätta i oändlighet.

Kruxet är att vi är mycket mer medvetna om några av dessa identifikationer än andra. När jag studerade feministiskt identitets-skapande inom ramen för mitt avhandlings-arbete, kunde jag se att detta med att vara *vit* feminist inte var någonting som alla kvinnor som jag intervjuade nämnde spontant när de beskrev sig själva och talade om sin feminism. Å andra sidan sade alla dessa kvinnor att de var medvetna om förekomsten av många olika typer av förtryck och/eller diskriminering. Enligt min tolkning fungerar dock denna medvetenhet ibland på ett lite abstrakt, generellt plan. Man skulle också kunna säga att många av oss, som feminister, är liksom mer tränade att se andra former av förtryck eller diskriminering än kön (till exempel klass och etnicitet), *utanför* kvinnorörelsen (eller de specifika

grupper där vi är verksamma) än vad vi är vana att se det *inom* rörelsen.

Problemet är att makt inte enbart utövas uppifrån och ner, inte enbart från manssamhällets strukturer och av enskilda män över kvinnor, utan också i andra riktningar: några talar om maktutövning i horisontell riktning. I det här fallet skulle man kunna säga att makt kan utövas också mellan kvinnor och mellan feminister, mer specifikt svenska kvinnor sinsemellan, invandrade kvinnor sinsemellan och, inte minst, mellan svenska och invandrade kvinnor. Jag behöver inte gå längre än till mig själv för att hitta exempel på dessa, ofta omedvetna, former av maktutövning och hierarkiskt tänkande mellan invandrade kvinnor. En dag insåg jag att jag, när jag blev förväxlad med en annan nationalitet, brukade reagera häftigt och nästan "instinktivt": "Nej, nej, jag är från Argentina, inte från *det* landet". Och jag kan visst säga till mig själv att detta inte handlar om hierarkier, utan om något annat, men likväl tycker jag att det även handlar om hierarkier.

Under senaste året har tidskriften *bang* (2/99 och 1/00) publicerat en del artiklar som berör samspelet mellan feminism och etnicitet. Där skriver bland andra invandrade kvinnor, som är aktiva i olika rörelser, om den enorma makt som ligger i att definiera någon annan, och dessutom på ett sätt som innebär väldigt grova generaliseringar. Det kan till exempel röra sig om hur invandrade kvinnor definieras som kuvade, husliga, bundna till sina män, hem och barn, hjälplösa, ja, som offer.

När jag inom ramen för ett projekt som jag håller på att planera nyligen intervjuade Teresa, Zamira och Katarina (de tre kvinnor som citeras i början av denna text) berättade Teresa hur hon tyckte att invandrade kvinnor

definieras i hennes förening: de är bråkiga och finner sig inte i regler, de kan varken hålla ordning och reda eller passa tider, de säger alltid "manana", de låter barnen springa omkring och uppfostrar dem inte. En annan sak hon hade upplevt var att hon förväntades diska de andras koppar. Man kan lätt se att en del element i denna definition står i bjärt kontrast till den förra (invandrarkvinnan som kuvad och bunden till sitt hem och sina barn), vilket beror på att definitionerna konstrueras olika i olika kontexter. Det som dock är gemensamt för båda är att de bygger på grova generaliseringar.

Jag tror inte att man kan säga att svenska kvinnor är ointresserade av invandrade kvinnor, och jag vet att i en del föreningar och grupper organiserar man till och med möten dit invandrade kvinnor inbjuds "för att berätta om sina kulturer". Problemet, tycker jag, är vad som sedan händer med dessa berättelser. Man skulle kunna säga att de i många fall verkar på ett sätt som förstärker en sorts vag och diffus konstruktion: dels tar man det som en eller några få kvinnor berättade som en beskrivning för hela gruppen 'invandrarkvinnor', dels blir dessa berättelser som en bur. Den vietnamesisk-amerikanska forskaren Trinh T. Minh-ha (1999/89) talar i det här sammanhanget om att man blir instängd i sin olikhet som i ett zoo, och påpekar att detta befästande av olikhet är intimt kopplat till särskiljandet mellan "vi" och "de".

Detta särskiljande leder i sin tur inte sällan till att man inom en grupp värderar utsagor med utgångspunkt från vem dessa kommer ifrån. Kommer utsagan från en kvinna som redan från början har definierats som "kuvad", "jobbig", eller "bråkig", kan vi lätt se att dessa utsagor inte bedöms förutsättningslöst utan lättare kan avfärdas, ofta innan

man tar ställning till det hon säger i sak. Detta resulterar i sin tur i ojämlika interaktionsformer, där en del av gruppen får tolkningsföreträde medan den andra delen oftast diskvalificeras från början. I denna bemärkelse kan man säga att över- och underordning existerar också inom kvinnorörelsen.

Nu vill jag inte påstå att vi invandrade kvinnor har någon sorts smärtans monopoli. Jag vet att även svenska kvinnor som arbetar feministiskt i en del sammanhang får höra att de är "jobbiga" och "bråkiga".

De tre kvinnor som jag intervjuade nyligen pekade även på ett annat problem: ibland handlar det inte om att man betonar och förstärker olikhet, utan tvärtom, om att man i sin iver att visa på likheter i kvinnors förtryck hela tiden jämför berättelser av invandrade kvinnor med berättelser av svenska kvinnor. I sådana sammanhang kan reaktioner som "Jag har minsann också haft det svårt och har ändå klarat mig" väckas, vilka dessa tre kvinnor tolkade som en oförmåga att se att även om problemen kan vara desamma, så är kontexterna (det vill säga invandrade kvinnors livssituationer) olika.

Detta exempel visar att problemet inte enbart handlar om att bestämma sig för att upptäcka och betona likhet heller, utan det är mycket mer komplext. Som jag ser det, handlar det snarare om hur likhet och olikhet hanteras i varje situation, så att man inte förstärker åtskillnader och hierarkier.

Kanske ligger en del av lösningen i det som Jónasdóttir och von der Fehr (1998) har kallat "det relationella tänkandet", som de beskriver som en förmåga att lära sig tänka om dikotomier (till exempel likhet och olikhet) på ett icke dikotomiskt sätt. Tillämpat på den problematik som diskuteras här skulle ett sådant tänkande

få oss alla att vara mer öppna för insikten att vi både är lika och olika.

En annan sak som Teresa, Zamira och Katarina tyckte (och som också framgick av forskningen i samband med min avhandling) är att det inom många kvinnogrupper är väldigt svårt att tala om maktförhållanden inom kvinnorörelsen och de specifika grupper där vi är verksamma. En del kvinnor säger att de inte ser dessa maktförhållanden, andra tycker att man genom att tala om dessa riskerar att förstöra den sammanhållning som behövs för den kollektiva kampen mot kvinnoförtrycket, det vill säga det upplevs som ett hot mot solidaritet och systerskap.

Ett väsentligt inslag i många kvinnogrupper kollektiva identitet utgörs ju av föreställningar om systerskap som en aldrig sinande källa till glädje och styrka. Men kanske måste vi fråga oss hur dessa föreställningar fungerar och om de inte ibland hindrar oss från att inse, ja, från att ens överväga möjligheten att det kan finnas maktförhållanden även "i min grupp". Vi borde även här tänka "relationellt" och vidga våra föreställningar om systerskap: vi skulle kunna se det som något som är grundat i solidaritet och genererar styrka, men som också, samtidigt, i sina praktiska, vardagliga former kan inrymma maktutövning.

Jag är djupt medveten om att dessa reflexioner upplevs som oerhört smärtsamma av många av oss, för om vi inte kan vila från förtryck ens i vår egen grupp, var ska vi då göra det?

Det kan dessutom vara omvälvande att inse att även jag själv ibland förtrycker andra. Jag finner dock tröst i min övertygelse om att detta inte beror på att vi som individer är särskilt onda. Snarare handlar det helt enkelt om att vi är formade i och av samma samhälle som har format alla andra. Varför

skulle just jag/vi vara befriade från det som annars präglar samhället?

Vad gör man nu? Jag tror att integreringen av den etniska dimensionen i praktiskt vardagligt feministiskt arbete varken kommer att gå fort eller bli lätt. Detta beror på att en mängd individuella och kollektiva identiteter för det första behöver medvetandegöras och för det andra artikuleras så att de kan samspela på ett produktivt sätt.

Med en bildliknelse skulle den lösning jag ser framför mig kunna uttryckas som att vi behöver lära oss jonglörrens konst, att vi behöver utveckla vår förmåga att hålla alla våra identiteter i luften (det vill säga aktuella i vårt medvetande) och få dem att samspela med och även berika varandra. I ljuset av de kopplingar jag gjorde ovan mellan vithet/svenskhet å ena sidan och maktutövning och överordning å den andra, kan man fråga sig om detta produktiva samspel som jag tänker mig är naivt önsketänkande eller något som låter sig göras i praktiken. Jag vill dock hävda att vi *kan* få våra etniska/kulturella och feministiska identiteter att samspela med varandra, och detta beror för det första på att vithet/svenskhet som identitet inte är enhetlig utan mångfaldig, för det andra på att dessa identiteter innehåller mycket mer än bara maktutövning och överordning, och för det tredje på att dessa identiteter (liksom alla andra) är föränderliga.

Jag föreställer mig till exempel att den maktanalys som ju utgör en väsentlig komponent i många feministers kollektiva identitet skulle kunna berika både svenska och invandrade kvinnors etniska identitet. Den tydligt uttryckta (om än sällan till fullo efterlevda) principen om alla människors likhet och rätt att delta i de beslut som styr deras liv, som utgör ett centralt drag i många svenskars kollektiva identitet kan på motsvarande sätt

fungera som en solid grund för feministiska identiteter. Till sist, själva mångfalden hos invandrade kvinnors etniska identiteter utgör i sig en positiv kraft som kan bidra till att göra feministiska identiteter mer flytande och inkluderande.

Vad skulle detta samspel mellan identiteter betyda för praktiskt, vardagligt feministiskt arbete? För många svenska feminister skulle det till exempel innebära att hela tiden hålla i minnet att de är vita och just därför åtnjuter en privilegierad position i samhället samt att träna sig i att inte använda denna position för att få tolkningsföreträde. På oss invandrade kvinnor vilar däremot ansvaret att ständigt ifrågasätta de grunder på vilka andra än vi själva får tolkningsföreträde.

Det är min uppfattning att detta samspel mellan etniska och feministiska identiteter inte är en teoretisk produkt, utan ett upplevt behov hos en del av de kvinnor jag har intervjuat. Katarina talade till exempel om den klyvning hon upplever mellan de två former av politiskt arbete som hon ägnar sig åt: ”Vill man jobba i en antirasistisk omgivning, med folk som förstår antirasism, då får man vara utanför kvinnoorganisationerna, men då får man en massa annan skit (sexism). Och vill man arbeta feministiskt så får man en massa sketen rasism, och för sin överlevnads skull så får man ta styrka ur den ena för att jobba i den andra och viceversa”.

Den lösning jag ser framför mig fordrar av oss alla en ännu djupare reflexion över det vi gör och hur vi gör det, men det är ytterst viktigt att vi inte skuldbelägger varandra. Processen kommer nog att bli lång och kantad med spänningar, men vi bör aldrig glömma att det är vi tillsammans som bygger upp vår feminism. Och även om den nu fungerar ojämnt, finns det inget som säger att det måste förbli så för all evighet.

LITTERATUR

BANG 2/1999, 1/2000

CAMAUER, LEONOR (2000) *Feminism, Citizenship and the Media: An ethnographic study of identity processes within four women's associations*, Stockholm university.

JÓNASDÓTTIR, ANNA G. & VON DER FEHR, DRUDE (1998) "Introduction: ambiguous times – contested spaces in the politics, organization and identities of gender", von der Fehr, Jónasdóttir & Rosenbeck (red.) *Is There a Nordic Feminism? Nordic Feminist Thought on Culture and Society*, UCL Press.

MINH-HA, TRINH T. (1999/89) "Olikhet: särskilt för kvinnor i tredje världen", Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz & Håkan Thörn (red.), *Globaliseringens kulturer: Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Nya Doxa.

LEONOR CAMAUER

JMK, Stockholms universitet
Box 27 861
115 93 Stockholm
camauer@jmk.su.se

SUMMARY

This article addresses some of the problems arising at the intersection of feminism and ethnicity, i.e. when Swedish, white feminists work together within women's movements with women belonging to cultural/ethnic minorities. The power relations connected with ethnicity pervading the interaction between Swedish and minority women are seldom discussed within women's associations, either because these relations are not "seen" or because talk about them is experienced as a threat to solidarity and sisterhood. The author sees an increased (individual and collective) reflexivity on the forms practical everyday feminist work takes, and the acknowledgement and active interrogation of power relations within movements as the only means of making feminist and ethnic identities interplay with each other in a productive way.